Ольга Власова

кандидат філософських наук, доцент,
Дніпровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна

ORCID: 0000-0001-5040-5733
Email: 358358olga@gmail.com

ГЕНДЕРНЕ МАРКУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ ЯК ЧИННИК ДЕКОНФЛІКТИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. У статті виконано аналіз гендерної темпоральності як виміру соціального часу в контексті трансформаційних процесів, що визначають буття сучасної української спільноти. Акцентовано увагу на особливостях філософської інтерпретації феномена соціального часу, а також архаїчних змістах, присутніх у сучасній українській культурі й закріплених у патріархатних стереотипах, які впливають на процеси моделювання сучасної гендерної темпоральності і є одним із конфліктогенних чинників у житті українського суспільства. Зауважено, що в традиційній українській культурі прогресивний зміст соціального часу ототожнювався з чоловічим досвідом. Також акцентовано увагу на тому, що фундаменталістськи налаштовані творці антигендерної міфології, які нині активізувалися, створюють реальне підґрунтя для загострення конфліктів. Натомість стверджується, що конструювання суспільних відносин на основі гендерної паритетності визначальним чином впливає на вирішення проблеми соціальної справедливості, а, отже, гендерні ідеології є чинником деконфліктизації життя української спільноти. Нині гендерна темпоральність є маркером, який вказує на поглиблення егалітарних тенденцій у житті українського соціуму. На прикладах доведено, що виявлення гендерного виміру соціальної темпоральності уможливорює виокремлення й типологізацію конфліктогенних чинників, які є складовою соціальних змін. Дослідження зрушень у суспільному бутті, пов'язаних з новим змістовним наповненням феноменів фемінності й маскулітності, виявлення ролі українського жіноцтва в переламних подіях нашої нещодавньої історії, як то: Революція Гідності і війна з російським агресором, а також гендерне забарвлення проблем у сфері професійної зайнятості, які виникли у зв'язку з пандемією Covid 19, спонукають до висновку, що гендерна темпоральність як складова соціального часу, безпосередньо впливає на розв'язання актуальних конфліктів у житті українського суспільства.

Ключові слова: соціальна темпоральність, гендерна темпоральність, гендерні стереотипи, соціальний конфлікт, егалітарні ідеології, деконфліктизація.

Olha Vlasova

PhD in Philosophy, Associate Professor,
Dnipro National University of Railway Transport
named after Academician V. Lazarian

GENDER MARKERS OF THE SOCIAL TEMPORALITY AS THE DE-CONFLICTING FACTORS IN THE UKRAINIAN SOCIETY

Abstract. The analysis of the gender temporality as some measurement of the social time is presented in the article with the accent on the transformation processes which nowadays determine the life of the Ukrainian society. The peculiarities of the philosophical interpretation of the social time phenomenon are under research concerning also the archaic meanings, which are present in the contemporary Ukrainian culture, and are supported by the patriarchal gender stereotypes. The latter is of great significance because those factors have a great impact on the processes of modelling the contemporary gender temporality in the context of conflictology of the Ukrainian society, which is stressed due to the masculine understanding of the "human" life, ideas and experience. Moreover, there are some actors in this problematic field, whose aim is to renovate anti-gender myths and mythologemes, thus creating the grounds for aggravating such kind of conflicts. It is maintained that quite on the contrary, – constructing the relations of gender parity is a true way to the social justice on the whole; and in this way, gender ideologies are factors of de-conflictization of the Ukrainian social life. At present gender temporality is a marker of the extension of the egalitarian tendencies in the Ukrainian society. The examples given in the article, show that the gender measurements make determining the types of the conflict-making factors more valid and stipulated. The recent dramatic events in Ukraine connected with the hybrid war in the East of the country and women's role in that war actions, which is immensely

supportive (volunteers etc.), show that the content of the femininity and the masculinity has changed de facto. The situation of the currents 2020 year with the pandemic Covid-19 consequences (economic, social, cultural, etc.) has stricken women greatly. All mentioned above makes it possible to prove that gender temporality as a component of the social time has a direct impact on the development and the consequent solution of the significant conflicts in the social life of Ukraine.

Keywords: *social temporality, gender temporality, gender stereotypes, social conflicts, egalitarian ideologies, de-conflictization.*

Постановка проблеми. Актуальність заявленої теми зумовлена тим, що гендерна темпоральність є невід'ємною складовою соціального часу й сьогодні значною мірою впливає на формування тих аспектів темпоральності людського буття, які віддавна тривожили людство, а нині пов'язані безпосередньо із кризовими трансформаціями сучасних спільнот. Виявити специфіку впливу гендерної складової на характер соціальних трансформацій, які нині переживає українське суспільство, – це означає описати реальний стан його розвитку через особливості темпорального буття його представників – жінок і чоловіків як носіїв сучасного соціального досвіду в усьому багатоманітті його виявів, зокрема й у ситуації кризової конфліктизації суспільного життя. Українська соціогуманітаристика не досліджувала проблему в означеному ключі. Відтак, виявлення гендерного виміру соціальної темпоральності як чинника, який свідчить про розвиток егалітарних тенденцій в українській культурі, тим самим сприяючи деконфліктизації суспільного життя, є актуальною науковою проблемою.

Аналіз наукових публікацій. Стосовно ступеня розробки теми слід зауважити, що проблематика соціальної темпоральності займала й займає важливе місце у філософському дискурсі. У процесі розвитку філософського знання були сформовані уявлення про сутність темпоральності й виокремлено дві концепції часу: субстанційна і реляційна. Відповідно до першої концепції час розуміють як незалежну субстанцію, реляційна трактовка базується на його інтерпретації як результату взаємодій між різними предметами і явищами, час розглядається як внутрішня, іманентна, онтологічна якість подій і процесів [12, с. 72].

Щодо генеалогії темпоральності Н. Луман зауважував, що час породжується в ході диференціації системи й середовища, а певні способи тлумачення темпоральних акцентів пов'язані з різними рівнями складності соціальних систем [9, с. 132].

Філософська думка виокремила різні типи часу, як то міфологічний, космологічний, епічний, антропологічний, історичний, фізичний, психологічний, ґносеологічний тощо. Слід наголосити на слушності зауваження науковців стосовно того, що типологізація часу потребувала значних дослідницьких зусиль для її обґрунтування, та все ж будь-яка типологія є досить умовною. Загальну часову типологію науковці пов'язують із соціальним життєвим циклом системи або з окремими етапами життя соціального явища, на кожному з яких

соціальна система здатна набувати щонайменше декілька альтернативних станів [8, с. 72].

Дослідники підкреслюють, що нині можна говорити про існування цілісної системи сучасних темпоральних уявлень, яка містить низку компонентів. Зокрема, вирізняють індивідуальний або емпіричний час, сімейний або родовий час, сакральний (міфологічний і релігійний), історичний час тощо [7, с. 9].

Соціальний час визначають як структуровану послідовність якісних станів соціуму, зауважуючи, що це не безперервний потік подій, які змінюють одна одну, а зміна якісних станів, одні з яких можуть тягнутися надзвичайно довго, а інші є абсолютно плінними. Соціальний час як спосіб конструювання і відтворення соціального досвіду й вираз особливостей існування соціальних явищ і відносин у культурі має своїм складником не лише сучасні змісти, але й змісти минулих епох, а також прогностичні конструкти, які наближають майбутнє. При цьому він не тотожний історичному часові [2, с. 3].

Сучасні дослідники визначають темпоральність і як результат взаємодії різних її модальностей, як то: асерторичної, яка відображає дійсність; посібілістичної, яка є віддзеркаленням проблемності людської діяльності та її можливостей; аподиктичної, у якій відображено суспільні проблеми; деонтичної, об'єктивованої в інституційних нормах і санкціях [8, с. 73]. У сучасних наукових аналітиках підкреслюється, що від нашої здатності декодувати смисли минулого й розрізнити нюанси сучасності залежить смислова визначеність і якісний стан буття соціуму як у теперішньому, так і у майбутньому [2, с. 3].

Соціальний час також визначають через зв'язок із комунікативними практиками, підкреслюючи, що це «загальноприйняті соціальною групою уявлення про часові відносини між культурно значимими процесами і явищами, закріплені і відтворювані культурними кодами в актах комунікації» [10, с. 12].

У суспільних науках стало загальником твердження про відносність і багатовимірність соціального часу. Зокрема, він розглядається як тяглість і одночасно швидкоплинність явищ і подій. П. Сорокін і Р. К. Мертон зауважували, що в давнину один і той самий відрізок часу, скажімо, тиждень, у межах різних груп мав різну тяглість, оскільки час пов'язувався не лише з природними циклами, але й відображав специфіку суспільних відносин [11, с. 117]. Французький історик Ф. Бродель одним з перших розробив концепт «соціального часу різної швидкості». Він розглядав історію, застосовуючи методологію великих часових проміжків, завдяки чому було змінено волонтаристський характер

традиційних історичних наративів. Також гуманітаристика виділила «вертикальні» і «горизонтальні» зрізи соціальної темпоральності.

Усе вищенаведене спонукає визнати правильним твердження, що соціальний час – це продукт соціуму і є сукупністю суспільних відносин, які виникають у суспільстві стосовно часу [1, с. 81].

Визначення сутності темпоральності, наведені вище, є теоретико-методологічним підґрунтям дослідження.

Метою представленої аналітики є доведення того, що гендерне маркування соціальної темпоральності свідчить про формування нових, побудованих на егалітаристських принципах способів вирішення конфліктів у різних сферах життя української спільноти.

Виклад основного матеріалу. Є очевидним, що ми не тільки перебуваємо в нашому часі, але й творимо його, реактуалізуючи минуле в сучасному, створюємо основу для майбутнього. В. С. Бакіров зауважив, що різні соціальні групи можуть бути типологізовані за критерієм їх перебування у різних соціальних часах, зокрема, одну з таких груп складають люди, які живуть виключно у соціальному сучасному; іншу – люди, приналежні і сучасному, і найближчому соціальному минулому; також є ті, які живуть у більш віддаленому минулому, і лише одиниці здатні жити у цілісному часовому континуумі – від сучасності до античності. Дослідник виокремив невелику когорту тих, хто, на його думку, здатен декодувати смисли попередніх культурних епох. Він підкреслював, що мова йде про «таких рідкісних і виключних аристократів духа», як Пітірім Сорокін, Арнольд Тойнбі, Олексій Лосєв, Сергій Аверінцев, Арон Гуревич, зауваживши, що цей список важко продовжити [2, с. 4]. Як бачимо, список складається виключно з чоловіків, тобто, незалежно від самого автора вищенаведених положень, гендер маркує його роздуми. Можемо стверджувати, що соціальну типологію визначають насамперед базові гендерні відносини.

Нині є очевидним, що гендер відображає особливості конструювання соціального часу на основі статево-рольової диференціації спільнот на кожному конкретному етапі їх існування. Дві складові феномена гендерної темпоральності – соціальна і особистісна – визначають його сутність і багатоаспектність проявів. Особистісний вимір гендерної темпоральності яскраво розкрито у доробку Ірини Ігнатенко, яка, заглибившись у наше минуле, розкриває його сутність через специфіку уявлень традиційної української культури стосовно жіночої та чоловічої тілесності. Ми можемо зробити висновок, що гендерні виміри соціального часу розкривають його сутність як послідовну зміну статево-рольових практик і можемо визначити їх сутність, порівнюючи сучасні уявлення про фемінне і маскулінне зі стереотипними патріархатними уявленнями. Декодування смислів минулого, виконане І. Ігнатенко, спонукає до висновку, що жінка в традиційній українській культурі розглядалася з

есенціалістських позицій, відтак основний сенс її життя пов'язувався з репродуктивною функцією, здатністю до дітонародження [5, с. 62]. Сутність жінки реалізовувалася в шлюбі і сім'ї. Традиційна жінка витіснялася на маргінес суспільного буття, переважно відтворюючи архаїчний спосіб буття в часі.

Як довели соціологічні дослідження, інтерпретація сучасною українською молоддю шлюбно-сімейних відносин суттєво відрізняється від традиційної. Особливо це стосується українського студентства. Уявлення молоді формуються під значним впливом фундаментальних факторів сучасної трансформації сім'ї – індивідуалізації, плюралізації, свободи вибору тощо, тобто відповідають західній моделі матримоніальної поведінки в умовах «відкритого суспільства» [13, с. 351].

Зауваживши модернізаційні зрушення, все ж слід підкреслити, що в повсякденній практиці нашого суспільства ще залишається суттєва недовіра до жінки як партнера у сфері суспільної діяльності. І не тільки побутовий рівень продовжує продукувати ідеї про «природне призначення» жінок. Серед вітчизняних науковців незрідка виникають думки, які яскраво виражені в дописі В. Зубова. Науковець підкреслює, що сучасна жінка, відмовившись від своєї природної функції, тим самим зреклається свободи самовираження. Правдиво визнаючи те, що «ще наявне зневажливе ставлення до жінки з боку сучасного чоловіка, у ментальних структурах якого залишаються архетипи патріархату» [4, с. 62], дослідник нарікає, що намагання стати вільною перетворили жінку на копію чоловіка. Це, на думку автора, є виявом глибокої недовіри сучасної жінки до себе самої. Втративши здатність бути для себе цінністю саме як жінка, а не як чоловік, наша сучасниця стала прагнути до реваншу в боротьбі з чоловіком. В. Зубова дивує, що сучасне суспільство особливо цінує жінок, які «не здатні усвідомити свого природного покликання й захистити його, а спроможні тільки продемонструвати володіння тими інтелектуальними та фізичними властивостями і якостями, що асоціюються з протилежною статтю» [4, с. 62]. Автор вважає, що така ситуація склалася через безвідповідальність чоловіків, які допустили подібне неподобство, ба, більш того, ще й самі підштовхнули жінку до роботи в усіх інститутах сучасного суспільства. Очевидністю для автора є «глибоке виродження жіночого типу аж до соматичного, тілесного рівня атрофії природних можливостей, удушення специфічного жіночого внутрішнього світу» [4, с. 62]. Гнітить дослідника і те, що багатьох сучасних жінок фізична любов не цікавить такою мірою, як «нарцисичний культ власного тіла, як бажання показати свою плоть в одязі або з мінімумом його, як фізичний тренінг, як танці, спорт, гроші тощо» [4, с. 62]. Він підкреслює: «Егоцентризм сучасної жінки призводить до того, що вона цікавиться вже не самим чоловіком, а тим, що він може їй дати для задоволення її марнославства й примх. Паралельно до цього відбувається розкла-

дання та виродження чоловічого типу, що стає все більш і більш поверховим у міру зникання до суто практичного життя, яке в сучасному світі сприяє деградації й денатурації чоловічого начала ... Рівність чоловіків і жінок та слідування природному началу у виявах їхньої сексуальності – це питання збереження людського існування загалом» [4, с. 62].

Виникає питання, а чи справді тип жінки, описаний автором, усутнює собою «сучасну жінку»? Чи не є більш реалістичним його втіленням жінка Майдану, волонтерка, жінка-захисниця України? Очевидно, що ще багато хто в нашій спільноті перебуває в межичасі: вони вже не можуть жити в старому часі, навіть ментально, але й не живуть у новому, бо символічні й знакові системи цього часу вони не хочуть, а, можливо, і не можуть, досягнути. Слушною є думка І. Грабовської, яка зауважує, що, з одного боку, українське жіноцтво активно розширює свою участь у житті спільноти, а, з іншого – посилюється традиційна риторика, яка стримує гендеризацію суспільного життя. Останньому сприяє і війна на Сході країни. Аналітикиня підкреслює: «Варто враховувати той факт, що під час будь-яких воєн проблеми емансипації жіноцтва автоматично відсуваються на задній план, актуалізуючи традиційний дискурс, де жінка – помічниця чоловіка-воїна. І хоча український соціум чимало ґендерних аналітиків кваліфікують як компліментарний до жіноцтва, навіть під час Майдану, коли поряд із чоловічими парамілітарними об'єднаннями формувались жіночі – 39 Жіноча сотня Самооборони; жіноча чота 16 сотні Самооборони Майдану і феміністська Жіноча сотня імені Ольги Кобилянської – роль жіноцтва розглядалась як другорядна, цілком повторюючи всі патріархатні дискурси» [3, с. 72]. Слушною є думка дослідниці, що масова участь жіноцтва у житті соціуму – це принципово новий феномен. Завдяки революційним зрушенням в Україні відбувається перехід від представницької демократії до «демократії участі», розвиток якої зумовлений становленням і розвитком громадянського суспільства. Українське жіноцтво нині стало поряд з чоловіками-воїнами, захисниками країни як рівноправний партнер, співробітник, на якого можна покластися. І якщо український чоловік не дуже віддалився від традиційної гендерної ролі, яка яскраво втілена у образах Воїна і Аскета, то сучасна українська жінка не задовольняється роллю Матері-Берегині чи Коханки, яку їй продовжують накидати у якості основної носії архаїчних цінностей. Жінка має право на самостійне визначення своєї нової соціальної ролі. Сучасна жінка переживає усю повноту гендерної темпоральності, демонструючи свою здатність достойно діяти у складі авангардних суспільних груп, демонструючи мобілізаційну гендерну темпоральність. Бажання жінок оволодіти «чоловічими» професіями, яке стало характерною рисою нашої соціальної темпоральності, на нашу думку, має більше переваг ніж недоліків для обох гендерів.

Особливої актуальності проблема професійної зайнятості українського жіноцтва набула в умовах пандемії Covid-19. Керівниця проєкту «Гендерне бюджетування в Україні» Оксана Кисельова зазначає, що пандемія суттєво впливає на права людини та гендерну рівність. Особливо вразливою в економічному плані є жінки. Понад 50 % жінок втратили роботу. Дослідниця під час презентації проєкту зазначила, що гендерно сліпі рішення стосовно розподілу публічних коштів мають тривалий вплив на рівень безробіття серед жінок і чоловіків, на розподіл часу на виконання продуктивної та репродуктивної праці та інші аспекти суспільного життя. Зокрема, нижча спроможність чоловіків адаптуватися до негативних умов, пов'язаних із втратою роботи і доходів, спровокувала суттєве зростання депресій та виявів асоціальної поведінки. В Україні значно підвищився рівень домашнього насильства, жертвами якого переважно є жінки і літні люди, суттєво зросло вживання алкоголю і наркотиків. У разі збільшилася кількість часу, яку жінки витрачають на домашню роботу і виконання наглядової праці. Оскільки серед медичних працівників і допоміжного персоналу переважають жінки, то і загроза захворіти коронавірусною інфекцією є для них більшою. Жінки переважають у галузях, які зазнали найбільших втрат від пандемії в результаті скорочення бюджетного фінансування. Це призвело до зuboжіння багатьох з них. О. Кисельова наголосила: «Зараз особливо важливо, щоб система управління державними фінансами застосувала сучасні інструменти для цільового, ефективного та ґендерно справедливого перерозподілу публічних коштів. Одним із таких інструментів є ґендерно орієнтоване бюджетування, яке гарантує, що проблеми жінок, чоловіків та підгруп в рамках цих двох категорій враховуються в процесі прийняття фінансових рішень» [6].

Висновки та пропозиції. Вивчення зростання ролі гендерних маркерів соціальної темпоральності дає можливість стверджувати, що гендерний підхід сприяє виявленню головних критеріїв, завдяки яким можливо визначити сутність соціальних явищ і типологізувати дії індивідумів у кризових умовах їх існування.

Зміни у сфері гендерних відносин є показником глибини й необоротності соціокультурної трансформації українського суспільства, суттєвим чинником його деконфліктизації.

1. Авраменко К. Ю. Понятие и свойства социального времени. *Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : зб. наук. пр. Харків, 2008. С. 80–83.

2. Бакиров В. С. Пространство и время человека как продукт социальной коммуникации. *Методология, теория та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства* : зб. наук. пр. Харків, 2008. С. 3–6.

3. Власова Т., Грабовська І., Галицька Ю. Актуальний гендер: міжнародний та український контекст : монографія. Київ, 2018.

4. Зубов В. О. Сексуальність як предмет філософської рефлексії. *Актуальні проблеми філософії та соціології. Науково-практичний журнал*. 2015. Вип. 7. 61–64.

5. Ігнатенко Ірина. Жіноче тіло у традиційній культурі українців. Харків, 2016.

6. Кисельова О. Гендерне бюджетування в Україні. Презентація проекту. URL: www.ukrinform.ua/ua/3044231.

7. Куценко В. В. Час як філософська категорія: у пошуках екзистенційної темпоральності. *Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2012. Вип. 110. С. 9–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_EP_2012_110_4. - с. 9

8. Лепський М. Темпоральність як основна генералізація типології прогнозів. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. Київ, 2011. Вип. 22. С. 63–73.

9. Луман Н. Мировое время и история систем. Об отношениях между временными горизонтами и социальными структурами общественных систем. *Логос*. 2004. №5 (44). С. 131–168.

10. Нестик Т. А. Социальное конструирование времени. *Социологические исследования*. 2003. № 8. С. 12–21.

11. Сорокин П. А., Мертон Р. К. Социальное время: опыт методологического и функционального анализа. *Социологические исследования*. 2004. № 6. С. 112–119.

12. Штомпка П. Социология социальных изменений. Москва, 1996.

13. Яковенко Т. В. Особливості і тенденції сучасних шлюбно-сімейних процесів в українському соціумі. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр.* Харків, 2011. Вип. 17. С. 347–354.

References

1. Avramenko K. Yu. (2008). *Ponyatie i svoystva sotsialnogo vremeni* [The concept and properties of social time]. *Metodolohiia, teoriia ta praktyka sotsiologichnoho analizu suchasnoho suspilstva : zb. nauk. pr.* Kharkiv. 80–83. (in Russian).

2. Bakirov V. S. (2008). *Prostranstvo i vremya cheloveka kak produkt sotsialnoy kommunikatsii* [Space and human time as the product of social communication]. *Metodolohiia, teoriia ta praktyka sotsiologichnoho analizu suchasnoho suspilstva : zb. nauk. pr.* Kharkiv. 3–6. (in Russian).

3. Vlasova T., Hrabovska I., Halytska Yu. (2018). *Aktualnyi hender: mizhnarodnyi ta ukraïnskyi kontekst* [Current gender: international and Ukrainian context]: monohrafiia. Kyiv. (in Ukrainian).

4. Zubov V. O. (2015). *Seksuálnist yak predmet filosofskoi refleksii* [Sexuality as the subject of philosophical reflection]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii. Naukovo-praktychnyi zhurnal*. Vyp. 7. 61–64. (in Ukrainian).

5. Ihnatenko Iryna (2016). *Zhinoche tilo u tradytsiinii kulturi ukrainsiv* [The female body in the traditional culture of Ukrainian]. Kharkiv. (in Ukrainian).

6. Kyselova O. (2020). *Henderne biudzhetuвання v Ukraini. Prezentatsiia proiektu* [Gender budgeting in Ukraine. Project presentation]. URL: www.ukrinform.ua/ua/3044231. (in Ukrainian).

7. Kutsenko V. V. (2012). *Chas yak filosofska katehoriia: u poshukakh ekzystentsiinoi temporalnosti* [Time as philosophical category: in searches of existential temporality]. *Visnyk Kyiv. nats. un-tu im. Tarasa Shevchenka. Filosofii. Politolohiia*. Vyp. 110. 9–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_EP_2012_110_4. - s. 9 (in Ukrainian).

8. Lepskyi M. (2011). *Temporalnist yak osnovna heneralizatsiia typolohii prohnoziv* [Temporality as the main generalization of the typology of prognoses]. *Suchasna ukrainska polityka. Polityky i politolohy pro nei*. Kyiv. Vyp. 22. 63–73. (in Ukrainian).

9. Luman N. (2004). *Mirovoe vremya i istoriya sistem. Ob otnosheniyakh mezhdu vremennymi gorizontami i sotsialnymi strukturami obshchestvennykh sistem* [World time and systems history. On the relationship between time horizons and structures of social systems]. *Logos*. №5 (44). 131–168. (in Russian).

10. Nestik T. A. (2003). *Sotsialnoe konstruirovaniye vremeni* [Social construction of time]. *Sotsiologicheskie issledovaniya*. № 8. 12–21. (in Russian).

11. Sorokin P. A., Merton R. K. (2004). *Sotsialnoe vremya: opyt metodologicheskogo i funktsionalnogo analiza* [Social time: experience in methodological and functional analysis]. *Sotsiologicheskie issledovaniya*. № 6. 112–119. (in Russian).

12. Shtompka P. (1996). *Sotsiologiya sotsialnykh izmeneniy* [Sociology of social change]. Moskva, 1996. (in Russian).

13. Yakovenko T. V. (2011). *Osoblyvosti i tendentsii suchasnykh shliubno-simeinykh protsesiv v ukrainskomu sotsiumi* [Features and trends of modern marriage and family processes in the Ukrainian society]. *Metodolohiia, teoriia ta praktyka sotsiologichnoho analizu suchasnoho suspilstva : zb. nauk. pr.* Kharkiv. Vyp. 17. 347–354.